

Prolog

Role tzv. šedých eminencí je v dějinách často nejen opomíjena, ale i nedoceněna, ačkoli je zpravidla jen dočasná. Tyto osobnosti obvykle stojí v pozadí politického a společenského dění, avšak navzdory tomu disponují možnostmi rozhodovat o důležitých otázkách, mnohdy mají ve svých rukou osudy celých národů. Nutno říci, že se většinou jednalo o muže a ženy bažící po vlivu, bohatství a moci. Jejich velké osobní ambice s sebou nesly i značná rizika, že se znelíbí těm, kterým sloužili, případně svým protivníkům. Jejich výsadní společenské postavení totiž vzbuzovalo odpor i závist u lidí, kteří toužili po tomtéž – být na výsluní přízně mocných vladařů. Není proto divu, že šedé eminence dávaly v sázku své životy. Mnoho z nich nakonec skončilo na popravištích, ve vězeních, v exilu či zavrženo.

Důvod byl jediný: hra, kterou hráli, byla příliš vrtkavá. Z oblíbeného a protežovaného favorita se mohl velmi rychle stát nepřítel. To bylo hlavní riziko, jež svým konáním podstupovali.

Tato kniha nabízí zúžený výběr historických postav, které na sebe v běhu dějin výrazně upozornily právě tím, že se staly šedými

eminencemi, a pro svá životní dramata, která díky tomu prožily, se jejich jména trvale zapsala do historické paměti. S jejich jmény se pojí dobro i zlo, často dokonce obojí, neboť se většinou jednalo o vcelku kontroverzní osobnosti. Tak už to bývá – dějiny totiž nelze nahlížet skrze černobílé prizma a pro ty osobnosti, jež je pomáhaly spoluvytvářet, to platí dvojnásob. Z jejich životních osudů můžeme dnes čerpat jisté poučení, neboť poučení z dějin nám i v současnosti často chybí.

Svatostí k věčnosti

(Vojtěch Slavník)

Svatý Vojtěch (956–997), jeden z šesti synů mocného východočeského knížete Slavníka, patří do plejády českých světců jako významný český církevní hodnostář a misionář, který nakonec zemřel mučednickou smrtí. Neuběhly ani dva roky od jeho tragického skonu a celý západní křesťanský svět ho již uznával jako svatého. Dokonce i německý císař Ota III. se přišel poklonit k jeho hrobu v polském Hnězdně, kde byl Vojtěch původně pohřben. Jeho svatořečení podporoval i papež Silvestr II., který patřil mezi někdejší Vojtěchovy přátele.

Z toho je zřejmé, že tento světec byl už za svého života uznávanou celebritou a tehdejší vzdělanci ho považovali za významného církevního intelektuála, kterým ostatně také byl. Narodil se však do nešťastné doby. Rod Přemyslovců právě dokončoval sjednocující proces českých zemí a jako držitel většiny moci považoval za svého největšího soupeře právě rod Slavníkovců.

Tento rod si totiž na severovýchodě Čech vybuďoval svou vlastní územní enklávu, která se časem stala samostatným knížectvím. Slavníkovci dokonce razili své mince, měli k dispozici vlastní vojsko a jejich sídlo na Libici jim skýtalo dostatečnou ochranu před každým protivníkem.

To vše bylo pro Přemyslovce nebezpečné, vždyť jim v české kotlině vyvstal soupeř, jenž hájil vlastní zájmy, svobodu i nezávislost, navíc byl hospodářsky, vojensky i politicky zcela rovnocenným partnerem. Zatím se přemyslovští vladaři snažili se Slavníkovci vycházet po dobrém jako se svými spojenci. Jednalo se však o dočasný stav; bylo zřejmé, že dojde ke konečné mocenské konfrontaci.

Traduje se, že Vojtěch byl svými rodiči původně určen ke světskému životu, ale když jednoho dne těžce onemocněl, při modlitbách za jeho uzdravení ho slavnostně zaslíbili Bohu a o jeho církevní dráze bylo rozhodnuto. Kníže Slavník ho proto v 70. letech 10. století vyslal do saského Magdeburgu, aby v tamní proslulé církevní škole studoval a dosáhl vysvěcení na kněze. V roce 980 se po devítiletém studiu Vojtěch vrátil do Čech a jako vzdělaný duchovní začal působit při pražském kostele sv. Víta u prvního českého biskupa Dětmara.

Následovaly dvě zlomové události, které společně určily jeho další osud. Tou první byla smrt knížete Slavníka v roce 981, což zákonitě oslabilo postavení jeho rodu uvnitř českého státu, tou druhou pak o rok později úmrtí biskupa Dětmara, mezi jehož oblíbence Vojtěch patřil. A tak dne 19. února roku 982 usedl Vojtěch po Dětmarovi na biskupský stolec. Nutno říci, že se tak stalo na přímluvu vládnoucího přemyslovského knížete Boleslava II. (932–999), vždyť biskupové tehdy podléhali jeho svrchované moci a byli mu podřízeni.

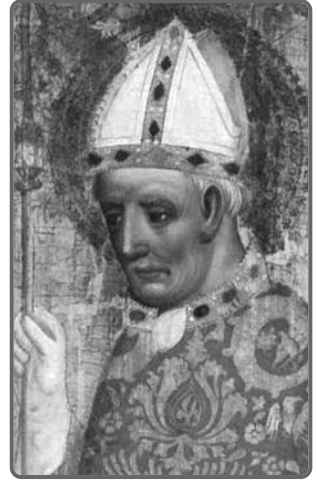
Pokud rozhodnutí Boleslava II. budeme hodnotit s nadhledem, je možné říci, že to byl akt jakéhosi formálního mocenského vyrovnání – přemyslovský kníže jako představitel nejvyšší světské moci,

Slavníkovec Vojtěch jako představitel nejvyšší duchovní moci. Avšak záměr připoutat Vojtěcha těsněji k pražskému knížecímu dvoru mohl mít jiný cíl. Možná šlo o to, aby se Přemyslovci mohli vměšovat do slavníkoveckých záležitostí. Pražský biskup byl totiž závislý na přízni Boleslava II.

Jenomže jak se brzy ukázalo, bylo to jen zbožné přání a brzy se dostavily konflikty. Vojtěch se totiž záhy po svém zvolení pražským biskupem stal v Čechách jedním z propagátorů a obhájců církevních reforem tzv. clunyjského hnutí, jehož snahou bylo vyčlenit církevní majetek i život křesťanského kléru z dosavadních světských pout, upevnit vnitřní organizaci církve a dosáhnout ekonomické i soudní nezávislosti na světské moci – tedy moci vládnoucího knížete.

Tento boj o vymezení sfér vlivu církve a panovnické moci později zasáhl celé křesťanstvo a svůj výraz našel v zápase, během kterého církev později dosáhla na světských vládcích značnou nezávislost, a to i vlivem samotných papežů, kteří se považovali světské moci nadřazení.

Vojtěch se v Čechách tohoto boje o nezávislost církve, a tím i nezávislost biskupského úřadu chopil s vehemencí, kterou Boleslav II. neočekával. Prosazoval zásadu kněžského celibátu (kněží nesměli uzavírat sňatky) i posílení církevního dozoru nad klérem. Začal také zakládat nové kostely s právem

Votivní obraz českého biskupa Vojtěcha od Jana Očka z Vlašimi.

vybírat desátek. Do té doby rozhodoval o přerozdělování desátku výhradně panovník, zatímco Vojtěch se snažil, aby desátky mohla církev disponovat sama. Ostře také vystupoval proti prodeji otroků, z něhož měl panovník značné příjmy. Rovněž kritizoval mnohoženství; v hlubokém středověku bylo vcelku běžné, že tehdejší svěští páni žili s vícero ženami v tzv. konkubinátu. Vojtěch hlásal, že to vše přispívá k morálnímu rozkladu země a je tomu potřeba učinit přítrž. Vrstva privilegovaných šlechticů však tyto biskupovy snahy považovala za omezování svých dosavadních práv a odpor proti němu narůstal. Nakonec i už toho měl dost i Boleslav II., neboť Vojtěchovy kritiky se ho v řadě věcí osobně dotýkaly.

Biskupovy konflikty s knížecí mocí vyeskalovaly v r. 988 rozkolem. Vojtěch se rozhodl odejít z Čech a zamířil do Říma k tehdejšímu papeži Janovi XIV., aby ho požádal o zproštění biskupského úřadu. Papež jeho žádosti vyhověl. Nyní již bývalý český biskup se nejprve uchýlil do ústraní benediktinského kláštera Montecassino a později v Itálii navštívil i další kláštery. Celé dva roky pak strávil v římském klášteře sv. Bonifáce a Alexia.

Celé čtyři roky strávil Vojtěch v klášterních celách, a když pochopil, jak jsou pro posilování církevní moci kláštery důležité, začal se zaobírat myšlenkou založit první mužský benediktinský klášter také v Čechách. Mezitím v Praze rostla nespokojenost s Vojtěchovými nástupci. Většinou šlo o německé církevní hodnostáře, kteří se v českém prostředí nedokázali správně orientovat. Nedokázali totiž pochopit, že jsou zde u prostého lidu stále zakořeněny některé pohanské zvyklosti. Necitlivými zásahy se biskupové snažili tyto pohanské přežitky vymýtit, a dokonce kritizovali i místní šlechtu, že je vůči těmto projevům jinověrectví příliš benevolentní.

A tak když v roce 992 zemřel míšeňský biskup Volkold, který měl na starosti i církevní správu v Praze, vyslal kníže Boleslav II. za Vojtěchem do Říma poselstvo s tím, aby se opět ujal svého úřadu. Boleslav mu ho vrátil se slibem, že biskupovi dovolí budovat další

kostely, vybírat desátky a založit v pražském Břevnově mužský benediktinský klášter, což se v roce 993 skutečně stalo.

Navzdory všem křesťanským snahám v Praze stále napůl převládaly pohanské vlivy a křesťanské zásady se tu prosazovaly pomalu. Autorita církve zde nebyla taková, jakou si Vojtěch představoval, což dokresluje i případ, kdy se ujal jedné ženy obviněné z cizoložství. Zatímco se pražský lid podle pohanských zvyklostí dožadoval její okamžité popravy, Vojtěch jí podle církevního práva v klášteře sv. Jiří poskytl azyl, což mezi Pražany vyvolalo bouři odporu. Biskupovo postavení u knížecího dvora tím bylo opět otřeseno, neboť Boleslav II. ho vinil z rozpoutání nepokojů.

Za této situace se Vojtěch opět odebral do Říma, rozčarován poznáním, že situace v Čechách je z hlediska další christianizace pro něj neúnosná, neboť církevním reformám se přemyslovský kníže stále bránil.

Zda tento další konflikt podnítl i eskalaci nepřátelství mezi Slavníkovci a Přemyslovci, není sice známo, ale jistě to k uvolnění napětí mezi dvěma nejmocnějšími domácími rody nepřispělo. Mezi tím se schylovalo k válce pohanských polabských kmenů Luticů a Oboritů s německým císařem Otou III., který v roce 995 požádal své české spojence o pomoc.

Císařově žádosti vyhověli jak Přemyslovci, tak i Slavníkovci, jejichž ozbrojené oddíly v čele s novým libickým vladařem Soběslavem se přesunuly za hranice. V tu chvíli nastal kritický okamžik, neboť slavníkovské sídlo na Libici bylo chráněno jen slabě.

Boleslavu II. se tak naskytla reálná šance v konkurenčním mocenském zápase se Slavníkovci definitivně zvítězit. Nešlo mu jen o vyvrácení hlavní bašty jejich moci, ale o vyhlazení celého rodu.

Kalkulace byla jasná. Soběslav je sice v Německu na válečné výpravě, ale pokud se Libici podaří dobýt, nebude se už mít kam vrátit. Vojtěch je daleko a jeho čtyři bratři zůstali doma. Je to

jedinečná příležitost, jak dokončit sjednocení země pod vliv rodu Přemyslovců.

Historikové však dodnes nemají jasno, zda rozkaz k likvidaci Slavníkovců vydal sám Boleslav II., jenž byl tou dobou vážně nemocný, nebo někdo jiný. Známe však ty, kdo stáli v čele vražedného přemyslovského komanda. Nebyl to nikdo jiný než Vršovci, kteří již dlouho toužili po záboru slavníkovských držav a patřili ke knížecí suítě. Byli to oni, kdo Boleslavovi II. našeptali tak ďábelský plán?

To sice není jisté; možná nebyli zadavateli, ale zcela jistě vykonavateli libického masakru. Dále víme, že je pak český panovník pověřil nejen správou dobyté Libice, ale i slavníkovského území. Pravděpodobně se jednalo o příslibenou válečnou kořist.

Pozdější kronikář Kosmas (1045–1125) o řádění vyslaných hrdlořezů napsal: „Hrad zapálili, ulice krví zkropili a obtíženi krvavým bojem a krutou kořistí vesele se vrátili domů.“ Bylo to snadné obláhání. Na Libici bylo jen málo bojovníků a ti nebyli schopni dlouho čelit přesile. Ženy, děti a starci se ukryli v místním kostele sv. Václava, ale nebylo jim to nic platné. Vršovci jako barbari vtrhli dovnitř a všechny tam povraždili. Nepřežili ani Vojtěchovi a Soběslavovi bratři. Kostel byl poté zapálen a Libice vydrancována.

Legenda praví, že biskup Vojtěch měl v Římě měl o tomto tragickém konci biskup vidění, a ještě než k němu dorazila zpráva, už věděl, co se stalo. O osm měsíců později ho mohučský arcibiskup Willigis na církevním biskupském sněmu v Římě požádal, aby se do Čech vrátil a ujal se opět správy pražské církve.

Vojtěch však váhal. Má se vracet k vrahům svých blízkých? A tak navštívil papeže, kterému přednesl svou podmínku. Pokud ho v Čechách nebudou chtít, chtěl by v Pobaltí zahájit misionářskou dráhu. Ví, že mezi pohanskými Lutici či Prusy to bude nebezpečné, ale jemu už na životě příliš nezáleží. Jeho domov je v troskách a zbyla mu jen církev, které chce sloužit.

Papež s touto podmínkou souhlasil, a když Češi Vojtěcha za svého církevního pastýře skutečně odmítli, zamířily biskupovy kroky nejprve k německému císaři Otovi III. s posláním od papeže, který oceňoval císařovo christianizační úsilí mezi pohany. S Otou III. Vojtěch několikrát rozmlouval, záhy si spolu porozuměli a bylo patrné, že mezi sebou navázali přátelský vztah.

Tento německý panovník byl totiž vzdělaný, zbožný a okamžitě poznal, že má před sebou stejně vzdělaného, a navíc moudrého muže, s nímž mohl otevřeně diskutovat o čemkoli – o církevních otázkách i politice. Vojtěcha se od jeho rozhodnutí působit mezi pohanskými Prusy snažil přemluvit, neboť o nich kolovaly zvěsti, že s křesťany nemají slitování, ale biskup už byl rozhodnutý. Půjde právě tam, ať už se stane cokoli.

Zavraždění biskupa Vojtěcha na jeho misionářské cestě v pohanském Prusku (obraz Věnceslava Černého).

*Náhrobek s ostatky
svatého Vojtěcha
v polském Hnězdně.*

Z Německa pak zamířil k polskému panovníkovi Boleslavu Chrabrému, kde se chtěl setkat s bratrem Soběslavem, který zde po libické tragédii našel azyl. Soběslav žádal polského krále, dávného spojence a přítele Slavníkovců, aby mu dal k dispozici vojsko. S ním chtěl vtrhnout do Čech a pomstít se Přemyslovcům a Vršovcům za masakr na Libici. Ale Boleslav Chrabrý váhal svou vlastní vojenskou intervenci proti českému knížeti sice sám plánoval, ale zatím měla ještě několik let počkat.

Vojtěch tedy polského krále požádal o podporu svého rozhodnutí jít mezi pohanské Prusy jako křesťanský misionář a zasloužit se alespoň o slávu církve, když sláva a moc Slavníkovců v Čechách vyhasla.

Také Boleslav Chrabrý varoval před riziky, které ho mezi Prusy čekají, ale Vojtěch už byl připraven na cestu a nic ho nemohlo od jeho rozhodnutí odvrátit. Snad i on v tomto kroku spatřoval únik před světem, který mu způsobil tolik bolesti, možná mu už na vlastním životě nezáleželo, kdo ví...

Dne 23. dubna roku 997 se osud Vojtěcha Slavníka naplnil. Pohané na něj zaútočili ve chvíli, kdy mířil k jejich posvátnému háji. Tam ho přibili ke stromu a ubodali jako oběť svým božstvům. Při rituálních tancích mu pod vlivem alkoholu a přírodních drog nakonec usekli hlavu.

Polský panovník později Vojtěchovy ostatky od pohanů vykoupil zlatem a dal je pohřbit v Hnězdně. Mučednickou smrtí si Vojtěch vysloužil svatořečení a stal se jedním z dalších významných světců nejen v Polsku, ale poté i v Čechách.

I když biskup Vojtěch v českých zemích usiloval o šíření křesťanství a prosazoval reformy, které by moc církve povýšily alespoň na úroveň světské moci, příliš se mu to nepodařilo. Jeho zásluhou však v českém knížectví alespoň vznikl první mužský klášter a později těchto opor církevní moci začalo přibývat.

Vojtěchovy vztahy s přemyslovským panovníkem Boleslavem II. byly komplikované. Je otázkou, kdo na nejrůznějších sporech mezi nimi nesl větší podíl viny. V církevních záležitostech se zpočátku Vojtěch snažil Boleslava II. usměrňovat, ale nebylo mu to příliš platné. Snad jen těsně po nástupu do biskupského úřadu měl na tohoto českého panovníka silnější vliv a zřejmě jen nakrátko u pražského dvora sehrál roli šedé eminence. Vlivem intrikujících šlechticů, kteří obklopovali panovníka, však k vzestupu biskupovy moci nedošlo.

Boleslav II. se do českých dějin každopádně zapsal jako vladař, který „ohněm a mečem“ dokončil sjednocení českého státu pod přemyslovskou vládou, ne však nadlouho. Jak ukázal následný vývoj, půtky mezi jeho potomky nakonec český stát natolik oslabily, že hrozil jeho rozklad i zánik celého přemyslovského rodu. Možná někdo Přemyslovce proklel za libické vraždění, ale ti to nakonec ustáli a vybudovali z českého knížectví silný státní útvar, jenž se stal uznávaným v celé střední Evropě.